

SECȚIA 9

ABORDĂRI, CONCEPTE, PREOCUPĂRI CONTEMPORANE ALE ȘTIINȚELOR SOCIOUMANE

FENOMENUL REPREZENTĂRII ȘI CONSTITUIRII LUMII COTEMPLĂRII ÎN FILOSOFIE

THE PHENOMENON OF THE REPRESENTATION AND CONSTITUTION OF THE WORLD OF COTEPLATION IN PHILOSOPHY

Valentin CUȘCĂ, dr. conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID: 0000-002-8205-7179
valentin.cusca@gmail.com

Valentin CUȘCĂ, PhD, Associate Professor,
„Ion Creanga” SPU of Chisinau

CZU: 165

DOI: 10.46727/c.v3.21-22-03-2024.p135-142

Abstract. The subject addressed in the article concerns the philosophical essence of representation and the world of contemplation in epistemology. It is followed and analyzed the cognitive process and the constitution of pure perception, the transition, then, through representation as a subjective reproductive image, to the symbolic, non-contemplative form of knowledge through language. The essence of representation lies in the fact that it thus makes the connection between sensible "living" through contemplation and rational thought, mediated by conventional language, as a symbolic form. Thus, the symbolic existence constituted/constructed through language becomes, in the process of knowledge, another dimension, the superior dimension of reality. The essence of man as a rational being is transformed into a symbolic being that communicates, in a semiotic context, with meanings and meanings, thus living in the universe of symbolic forms - mythology, language, science/knowledge, culture and religion.

Keywords – representation, contemplation, world of contemplation, pure perception, symbolic existence, symbolic being.

Reprezentarea ca fenomen cognitiv. Aspecte metodologice

În studiul anterior [4] ce ține de funcțiile expresivității și de fenomenul percepției, am examinat cum are loc formarea lumii perceptibilului ca un moment inițial al procesului de cunoaștere. Am luat în considerare, în acest context, că în filosofia formelor simbolice *senzația*, fiind legată de lumea lucrurilor, ca formă a cunoașterii sensibile, este considerată irelevantă. Percepția, ca și *percepție pură* (în sens kantian, a percepție), este o cunoaștere cu ajutorul limbajului – ca și formă simbolică – constituit din cuvinte, noțiuni, termeni, propoziții, fără a avea o relație senzorială cu realitatea fizică a lucrurilor.

În aspect de metodologie, filosofia formelor simbolice este o viziune asupra procesului de cunoaștere care se deosebește, în multe provincie, de tradiția materialistă. În filosofia materialistă, începând cu senzualismul englez, reprezentat de așa figuri proeminente ca F.

Bacon, J. Locke și alții, structura procesului de cunoaștere este formată, tradițional, din două trepte: *senzorială* (senzații, percepții și reprezentări) și treapta superioară a *cunoașterii abstracte, rațională*, mijlocită de limbaj. Modul, procedeele logice de trecere, conexiunea dintre aceste două trepte erau reprezentate metafizic, formal și rigid, fără a formula o explicație exhaustivă și clară a acestui salt calitativ soldat cu crearea lumii spirituale axate pe limbaj. Unul din principiile acestui sistem se baza pe argumentul evoluției materiei și a omului ca ființă biologică și socială.

În acest context, filosofia formelor simbolice pune, în mod deosebit, în valoare și evidențiază în cunoaștere contribuția prioritară a limbajului ca fenomen semiotic, convențional și simbolic. În studiul de față ne interesează modul de evoluție în cadrul acestei concepții, adică trecerea de la *percepție* ca fenomen de integrare a elementelor unui obiect la *reprezentare* și felul în care lumea contemplării, prin reprezentarea imaginativă a acestui obiect, generează formele combinatorii abstracte. Aceste forme superioare ale cunoașterii, începând cu *memorizarea, imaginația și intuiția* fac ca, prin contribuția decisivă a limbajului, această lume/realitate să aibă *semnificație și sens*.

Prin *simplicia contemplare* vom înțelege, în acest context, o atitudine de observare pasivă a fenomenelor și lucrurilor. *Contemplarea vie* constituie o percepție nemijlocită, concretă a naturii și ființei umane, printr-o interacțiune cu ele, ceea ce presupune, ulterior, reproducerea ei printr-o *imagine reprezentativă*, reflecție, meditație și intuiție cognitivă. Astfel, *lumea contemplării* este o lume ce contribuie la formarea unor cunoștințe, materializate simbolic cu ajutorul limbajului, inițial, prin *semnificația cuvintelor/numelor* (ce este?), iar ulterior, prin operații logice și analitice cu termenii respectivi, luați în context, este constituit *sensul* lor (cum, de ce este?). Semnificația ține de calitățile unui obiect sau fenomen al cunoașterii, prin care el poate fi caracterizat (tare, greu, galben șlefuit), pe când sensul este redat prin definiția noțiunii/termenului respectiv, a aurului, de exemplu, pe care am putea să și-l posedăm sau doar să-l contemplăm. Este evident că limbajul, în context semiotic, consfințește, din punct de vedere gramatical și semantic, această evoluție cognitivă, constructivă și creativă a omului.

Astfel, în filosofia formelor simbolice izvorul cunoștințelor nu este atât realitatea materială/fizică, văzută doar ca „trăire” contemplativă, cât ca și acțiune mentală, formativă a subiectului. De aceea existența realității empirice nu este negată, ci doar considerată irelevantă din punct de vedere cognitiv, fără a avea trăsăturile unei esențe spirituale sau, altfel spus, este scoasă în afara parantezelor. Realitatea construită de om este o realitate simbolică ce ține, mai degrabă, de habitatul său socio-lingvistic și cultural.

Această concepție filosofică a formelor simbolice se constituie la începutul secolului XX, în cadrul curentului neokantian, concomitent cu apariția curentului *structuralist* în lingvistică. Cele mai relevante, în acest sens, sunt lucrările lui Ernest Cassirer (1876-1945), filosof german. Operele lui servesc drept referință principală în acest studiu. [3] Însă idei similare sunt vehiculate și de mulți alți filosofi idealiști, începând cu Platon și binecunoscuta sa alegorie a peșterii. [15] Iată ce declară, în această ordine de idei, Hegel: „Această necesitate, care stă doar în cuvinte, este repovestirea momentului care constituie ciclul necesității. Conceptul pur al legii constituie adevărul intelectului”. [10, p.96] Mult mai realist este reprezentantul curentului raționalist, Descartes: „Nu am avut nici o idee care să nu fi trecut mai înainte prin simțurile mele” [8, p.69].

Din punct de vedere epistemologic, metodologia filosofiei simbolice creează anumite dificultăți și contradicții la care ne-am referit mai amănunțit anterior. [6] Esențial este faptul că, dacă neglijăm referința la obiecte prin nominalizare și descriție în constituirea cuvintelor, atunci este imposibil de a justifica logic *adevărul* cunoștințelor doar ca relație dintre cuvinte/noțiuni într-o judecată. Astfel, adevărul judecății că *Soarele încălzește pământul*, rezidă nu doar dintr-o relație simbolică prin semnificație și sens dintre cuvintele/noțiunile respective, ci și din rezultatul referinței acestor cuvinte/noțiuni la realitatea degajării căldurii ca fenomen fizic.

În explicarea esenței cunoașterii științifice, Cassirer invocă o serie de argumente rezonabile. Însă ele adesea lasă loc pentru interpretări sau, cel puțin, pentru unele precizări. Astfel, el afirmă just că adevărul, în general, și cel științific, în particular, „țin de nivelul cunoașterii necesare și generale”. [3, p.7] Acest nivel se axează pe legitățile descoperite în diferite științe și, în primul rând, în cele ale naturii reale axate pe metodologia matematică, experiență, analiză și observare. Astfel, se constituie, încă în antichitate, tabloul natural al lumii, „ce înlocuiește mitologia și se bazează pe filosofia formelor simbolice”. [3, p.8] Pare firesc că știința, fie și cu contribuția formelor simbolice, adică a limbajului, vine din experiența empirică. În continuare, știința transformă, în spiritul idealismului transcendent, lumea în „formă absolută”, ce ține de lumea „cunoașterii pure”. [3, p.8] Astfel, autorul încearcă să înglobeze factorul obiectiv al cunoașterii în „forme absolute” ce țin de filosofia formelor simbolice. Precizăm că realitatea obiectivă nu este înlocuită astfel de „formele pure” ale cunoașterii, ci doar devine secundară, irelevantă în raport cu universul simbolic. Metodologic fiind spus, este promovat principiul funcțional idealist al *unității* „obiectului” și a „subiectului” în procesul cunoașterii. E. Cassirer declară clar acest fapt: „Judecata ne deplasează din *lumea existenței* în lumea semnelor simbolice, iar filosofia ne oferă astfel *lumea experienței pure*”. [3, p.12] Rezultă că datul nu este în exterior (în lume lucrurilor), ci în noi, în conștiința Eu-lui. Realitatea însă nu este formată doar din *noțiuni generale* (om, pom etc.), ci și din *noțiuni individuale* (acest om, un pom etc.), ceea ce face contradictorie afirmația lui Cassirer.

În același timp, vom costata că filosofia formelor simbolice, chiar și cu aceste controverse, este mai flexibilă, mai eficientă în ceea ce privește dialectica cunoașterii, decât unele curente ale materialismului dogmatic. Noțiunea și problema reprezentării ca fenomen filosofic și psihologic, în context epistemologic/gnoseologic, este una foarte complexă. Există și o arie de interferență, comună ambelor domenii științifice. Esențial, din punct de vedere psihologic, este că reprezentarea, ca proces mental, readuce în conștiință, imaginar, unele obiecte și fenomene, percepute anterior fragmentat și face astfel posibilă memorarea. În acest mod, cu ajutorul imaginației, avem ca produs mental o *imagine reprezentativă* ca întreg. Atât psihologic, cât și filosofic, reprezentarea este, astfel, primul nivel de organizare a activității mentale autonome, independent de prezența obiectelor și fenomenelor externe. Anume în acest sens, reprezentarea face legătura dintre segmentul *empiric* și cel *rațional* al cunoașterii astfel, că *informația primară* empirică este, în continuare, prelucrată de rațiune [1]. Constituirea, *de facto*, a acestei relații rămâne, în bună parte, în filosofie, inclusiv în cea contemporană, un mister.

Misterul menționat este generat de faptul că, pornind de la imaginea reprezentativă, gândirea/rațiunea funcționează prin utilizarea limbajului simbolic, convențional. Iar natura convențională a limbajului, semnificația, sensul și conotația cuvintelor utilizate în vorbire este,

în bună parte, o enigmă, „nisipuri mișcătoare”. Nu clarifică pe deplin enigma nici utilizarea în gândire a *intuiției*, care are o funcție integratoare între cunoașterea empirică și cea rațională. [2] Nu întâmplător definiția gândirii/cunoașterii formulată de L. Wittgenstein este sugestivă: „Un joc de vorbire/cuvinte”. Iar E. Cassirer menționa: „Reprezentarea este învelită în limbaj”. [3, p.94] Și acest miracol/joc se întâmplă, chiar dacă avem create reguli sintactice și semantice de natură gramaticală și logică, care nu schimbă radical situația, poate că doar fac posibile gândirea și comunicarea științifică/logică care este mai riguroasă. Avatarurile de astăzi ale adevărului și falsității, apariția adevărilor hibride și manipulatorii, au originea, în bună parte, în motivele invocate anterior.

Astfel, *filosofia formelor simbolice* pornește de la reprezentarea imaginativă, ca *fenomen mental*, și consideră cel mai important în cunoaștere rolul formativ/creativ al limbajului care generează o nouă realitate – universul formelor simbolice. *Materialismul* explică apariția și evoluția cunoașterii pornind de la datele empirice (senzație, percepție și reprezentare) spre constituirea formelor raționale ale gândirii bazate pe limbaj. Trecerea de la datul empiric la formele gândirii, filosofia materialistă o argumentează prin procesul logic de *formalizare*, adică creare în baza formelor lingvistice (cuvinte și propoziții gramaticale) a formelor logice (noțiuni. judecăți și raționamente deductive și inductive). [1] Filosofia formelor simbolice contemporane consideră că *funcția reprezentativă* în cunoaștere aparține nu datelor empirice, adică lucrurilor și fenomenelor externe, ci limbajului. [10, 11] Am analizat anterior și argumentat faptul că aceste două metodologii cognitive, cea materialistă și cea idealistă, sunt, în bună parte, complementare și nu contradictorii. [4, 6, 7]

Structura filosofică și funcțiile reprezentării. Crearea lumii contemplării

În continuare, vom examina, pe de o parte, factorii/condițiile care fac posibil fenomenul reprezentării, atât din punct de vedere empiric, cât și ca reprezentare simbolică prin limbaj, pe de altă parte, constituirea, în acest proces, a lumii contemplării.

• Lumea este percepută, în psihologia dezvoltării ca lucruri, *indivizi* (acest automobil, un atom, etc.) și *calități/proprietăți* (scump, divizibil, etc.). Atât indivizii, cât și calitățile sunt numite/nominalizate lingvistic fie cu un *nume simplu* (copil, verde, etc.), fie cu un *nume compus* (capitala Moldovei, automobil de transport etc). În acest proces de nominalizare, numele formate cu ajutorul cuvintelor, care sunt convenționale și simbolice, preiau funcția de reprezentare mentală a lucrurilor. Nominalizarea dotează cuvântul/numele cu *semnificație* (ce este?) și *sens* (de ce este, cum este?). În continuare, gândirea/rațiunea nu mai operează cu lucruri și fenomene, ci cu limbajul care înlocuiește (simbolic, nu real) în procesul cunoașterii lucrurile. De exemplu, semnificația cuvântului/noțiunii *atom* e faptul că este o particulă elementară, iar sensul/esența lui este că se mișcă, are greutate și este divizibil. În *semiotică* (teoria semnelor) semnificația este asociată cu categoria *semnificatului* (ce este?), iar sensul cu categoria *semnificantului* (ce înseamnă, adică cum este?). Atât semnificatul, cât și semnificantul se referă la calitățile obiectului, de aceea sunt sinonime, dar nu sunt noțiuni identice, pentru că semnificantul evidențiază doar calitățile/proprietățile esențiale, care sunt precizate prin conținutul unei definiții a lucrului, fenomenului respectiv. Problema este că acești doi termeni au aceeași sferă, însă conținutul este diferit.

Filosofia formelor simbolice explică procesul cunoașterii oarecum altfel. Semnificația și sensul, consideră E. Cassirer, sunt create, pornind de la *reprezentarea pură*, de către *gândirea pură*, fără o referință la obiect, lucru sau fenomen. Astfel, lumea reală/fizică devine irelevantă/neimportantă în cunoaștere, ea este reprezentată de lumea simbolică a limbajului. Omul devine, în acest sens, *o ființă*

simbolică care viețuiește și comunică semnificații și sensuri create de limbaj în habitatul *univesului simbolic* (mit, limbaj, știință, cultură, religie). Această viziune coincide cu teoria structuralistă/semiotică a limbajului, fondată la începutul secolului XX de F. de Saussure. Acest „puritanism” metodologic și cognitiv este discutabil și interpretabil în mai multe privințe, fapt la care ne-am referit anterior. În opinia noastră, Universul formelor simbolice și cel al lumii materiale/fizice nu sunt lumi paralele, ele coexistă și relaționează în spațiu și timp, având fiecare specificul și valoarea sa respectivă. Din punctul de vedere al existenței biofizice a omului, *realitatea materială* este primordială, pe când din punctul de vedere al cunoaștrii, al *existenței valorilor spirituale*, primordialitatea aparține universului simbolic, creat de limbaj. Metaforic vorbind, ne fascinează nu numai albul simbolic, convențional al cuvântului *lapte alb*, ci și prețioasele sale calități reale, nutritive.

* Un alt factor important ce contribuie la constituirea reprezentării și formarea lumii contemplării este *spațiul*. Rațiunea care unește elementele unui obiect sau fenomen face ca el să fie reprezentat imaginar în conștiința Eu-lui ca *întreg*. Unitatea devine un centru de orientare, este un *loc în spațiu*, care se asociază cu o *mișcare, schimbare, transformare, mărime și formă*. Astfel se îmbină lucrul cu spațiul. Un individ spațial ocupă un loc în spațiu. Așa are loc trecerea de la problema lucrurilor și calităților la *problema spațiului*. „Este axiomatic că lumea lucrurilor există în spațiu”, constată E. Cassirer. [3, p.118] Spațiul este o problemă a filosofiei, fizicii, psihologiei și geometriei.

Însă în aspect conceptual, teoretic, observarea realității fizice este o construcție a spiritului, realizată cu ajutorul limbajului „prin sens, și nu prin simpla existență spațială”, [3, p. 118] consideră justificat E. Cassirer. Astfel, vom distinge *spațiu contemplat* (pecepere directă a lucrurilor în spațiu) și *spațiu definit* (un lucru este definit în spațiu, de exemplu atomul). În acest caz, apare problema *cauzalității și a semnificației*. Procesul cunoaștrii, în funcție de spațiu, are trei niveluri:

1. Ca simple senzații (văd un automobil ca mărime și formă).
2. Ca procese reproductive imaginare, reprezentativ (îmi închipui o persoană cunoscută).
3. Rațional, ca judecăți discursive (textuale) cu semnificații. Acesta este nivelul superior, care atribuie lingvistic semnificație reprezentării, iar mai apoi, prin analiză logică, le stabilește și sensul. Acest punct constituie trecerea de la reprezentarea empirică la reprezentarea pură, ce conduce prin limbaj la constituirea realității simbolice.

Psihologic, este important aspectul „*trăirii*” *spațiului*, ca ordonare a lucrurilor (aici, acolo, sus, jos, răsăritul soarelui etc.). Această stare este esențială pentru că ea duce la reprezentarea relațiilor spațiale și ca rezultat final de exprimare a lor prin cuvinte ca semne simbolice. Sunt importante, în acest sens, așa categorii ca *permanent* și *temporar* în spațiu, *elemente înnăscute* ale percepției spațiale ca noțiuni geometrice, forme invariante, susține E. Cassirer. Elemente înnăscute, în opinia noastră, nu există, poate doar *elemente înțelese intuitiv*, în baza experienței noastre empirice și intelectuale. Această idee este promovată de psihologia contemporană a dezvoltării. Asocierea prin imaginație creează *spațiul experienței noastre sensibile*, afirmă E. Cassirer, în această ordine de idei, și este într-adevăr așa. În continuare, în spiritul idealismului transcedental a formelor simbolice, el conchide că „în ultimă instanță, apare lumea spațiului ca o lume a *contemplației pure*”. [3, p.131] Iarăși apare aceeași contradicție - lipsa conexiunii dintre empiric și rațional. Semnificația și sensul nu se creează pornind de la ceea ce este reprezentat *obiectiv*, ci sunt create, *subiectiv*, de contemplația pură și sunt materializate în lumea formelor simbolice prin limbaj. În așa fel, lumea experienței reale a lucrurilor și fenomenelor este scoasă, în procesul cunoaștrii, în afara parantezelor, devine irelevantă, fapt ce face imposibilă cunoașterea adevărului ca raport/relație a conținutului unei propoziții/judecăți cu realitatea.

* Cu referire la importanța altui factor, și anume a *timpului* în procesul de reprezentare și contemplare, este constatat faptul că, spre deosebire de spațiu, timpul nu are o existență fizică și este, teoretic vorbind, considerat de E. Cassirer „o formă generală a tot ceea ce se întâmplă, o ordine universală în care fiecare existență, conținut al realității își găsește locul” [3, p.132]. Entitățile, formele temporale sunt *acum, înainte, atunci, după* etc. Ele exprimă trei stări/situații temporale: trecutul, prezentul și viitorul. Astfel, timpul este un „schematism al ordonării experienței reale” [3, p.132]. Kant considera că „timpul reprezintă coordonatele obiectului ca atare”. E drept că în filosofia sa transcendențială el susținea că fenomenul timp este o idee/concept aprioric. *Apriori*, în viziunea lui Kant, constituie ceea ce se află după frontierele cunoașterii, adică este o enigmă metafizică, care poate fi captată intuitiv, „prin intuiție pură a timpului”. La Kant, timpul făcea legătura între experiența sensibilă și cuget prin *entități temporale apriorice*. Asemenea concepte mai erau considerate în filosofia sa spațiul și cauzalitatea. Cercetarea științifică ulterioară, inclusiv în psihologia cogniției, a demonstrat că aceste concepte provin, se însușesc în experiența teoretică și cea senzorială/practică a individului și nu sunt apriorice.

Metamorfoza timpului, „fixarea” lui se reduce la o definiție lingvistică, noțională, consideră și neokantianul E. Cassirer. În acest sens, el susține că „ceea ce numim timp ar fi un nume - un mister lingvistic, o opinie a omului” [3, p.133]. Însăși existența nu cunoaște înainte și după. Cu alte cuvinte, *memoria* are prezentul trecutului, iar prezentul prezentului este o *contemplare*, pe când realitatea viitorului este o *așteptare*. Astfel, paradoxal este faptul că totul este o sinteză în prezent – prezentul trecutului, prezentul prezentului și prezentul viitorului. Acest fapt se explică prin aceea că doar *durata interioară* a timpului, în viziunea lui H. Bergson, este *durata reală*, în ceea ce privește timpul trecut și viitor, existențial, el poate fi perceput doar teoretic. Nu evoluează, nu se scurge timpul, el este o entitate invariabilă, în esență, schimbările intervin în realitatea fizică, cea socială și cea a individului. Memoria/durata timpului este o *percepție individuală*, iar măsurarea ei, în secunde, etc. este o procedură fizică.

Ordinea timpului o determină, subiectiv, structura Eului care este o constantă în timp, ce indică *ordinea lucrurilor*, duce la formarea noțiunii de substanță. Dispariția conștiinței timpului are drept consecință dispariția Eului. Eul trăiește în interior timpul, simte durata, reprezintă trecutul și viitorul. Există, totuși, unele particularități psihologice de percepere a timpului, în funcție de vârstă. Eul observă/simte timpul datorită continuității, însă are și intuiția *întregului* timpului.

Fluxul este o continuitate de percepții. Eul nu poate înțelege timpul în prezent. Pentru aceasta sunt necesare vestigiile ale trecutului - mărturiile orale, scrise, date arheologice, culturale etc. Ele formează conștiința trecutului ca formă simbolică. Fenomenul memorării nu e numai ceva fiziologic, ci și o viață în trecut, o istorie, spiritul, forma trecutului este o relație causală dintre trecut și prezent în imagini și reprezentări. *Ordinea percepției* vine din *percepția pură*, consideră E. Cassirer și alți neokantieni. Timpul este perceput/reprezentat obiectiv, adică fizic, subiectiv ca trăire, istoric, cultural și biologic ca viață/flux vital. Ideea de *continuu* simetric este considerată necesară în filosofia formelor simbolice pentru a distinge prezentul de trecut și viitor, adică a percepe fluxul timpului. H. Bergson promovează ideea *elanului vital* [2], care reprezintă intenția/viziunea din prezent spre viitor. Suntem în așteptare. Conștientizând direcția mișcării, cunoaștem *timpul istoric*, manifestăm voința spre viață, puterea seducției. Fenomenologia timpului, după Cassirer și Bergson, este cunoașterea esenței lui, reprezintă

intuiția pură a timpului. Materia și memoria, considera Bergson, sunt două extreme. Autocunoașterea în timp ține de *voința* Eului.

Astfel Cassirer și Bergson, prin spiritul lor vizionar, n-au lăsat loc pentru diviziunea reală dintre prezent, trecut și viitor. Ei considerau aceste trei dimensiuni ca o unitate funcțională. Deosebirea dintre ei constă în faptul că E. Cassirer a promovat *viziunea spirituală* a timpului, iar Bergson a apreciat *lucrurile timpului* în om, în aspect biologic, romantic. Considerăm că este deplasată viziunea lui Bergson și referitor la intuiție, pe care o fundamenta tot biologic, și nu ca fenomen cognitiv, bazat pe memorie/cunoaștere. Dar și cu aceste abordări, ușor controversate teoretic și metodologic, contribuțiile acestor doi mari savanți în studiul dialectic al fenomenului timpului sunt remarcabile.

Vom remarca, rezumativ, în calitate de concluzii, valoarea istorică a acestor contribuții referitor la fenomenul reprezentării și al lumii contemplării:

* Într-o viziune realistă și profund dialectică, E. Cassirer menționează următoarele: „Constituirea lumii percepției (și a perceptibilului n.n.) are loc în măsura în care unele conținuturi particulare ca fenomene ale conștiinței se umplu cu forme tot mai variate și bogate cu *funcții de sens, semnificative*”. [3, p.151] Astfel, se creează *rețeaua de semnificații*, care, în timp, devine tot mai amplă și constituie *lumea experienței noastre* ca un întreg în spațiu și timp. Ele sunt *funcții reprezentative* ce comunică ceva conștiinței noastre, sunt părțile conștiinței pure.

* În filosofia formelor simbolice se distinge între *psihologia senzualistă* ce se referă la studiul percepției și imaginilor individuale și *psihologia formelor simbolice*, care se fondează pe funcția constructivă, asociativă a conștiinței, care concepe prin sens universalul. Deci, chiar dacă lumea lucrurilor este irelevantă în constituirea cunoștințelor cu ajutorul limbajului simbolic, este clar că începuturile cunoașterii țin de psihologia senzualistă.

* În această ordine de idei, E. Cassirer admite existența *valorilor senzațiilor actuale* și a *valorilor reprezentate sintetic*, adică imprimate simbolic în memorie prin reprezentare. Comunicarea umană cu semnificații și sens se realizează cu aplicarea limbajului simbolic în cazul ambelor tipuri de valori. Diferența între ele e de natură psihologică, și nu filosofică. De aceea, în spiritul idealismului transcendent, Cassirer constată existența a două sensuri ale percepției: a) *obiectivă*, ce reflectă realitatea senzorială. Acest sens ține de *empirismul filosofic*. b) *subiectivă*, care este creatoare de forme ale percepției pure, sintetice și simbolice. În cel de al doilea sens, percepția structurează conștiința subiectivă.

* Formele percepției simbolice creează *unitatea sensului* și utilizează, în acest sens, proprietățile formative ale spațiului, timpului și cauzalității. Astfel, putem vorbi de *psihologia capacităților*, care e creativă, spontană prin utilizarea limbajului. Materia moartă se transformă în formă. Văzutul presupune forma văzului, semnul religios presupune sacralitatea, un tablou înseamnă esteticul etc.

* Acestea sunt elementele teoretice și practice de constituire/creare a conceptului fenomenologic, ca *imprimare simbolică*, care este o sinteză între o *trăire senzorială*, contemplativă, și *sensul*, necontemplativ, generat de o reprezentare. Astfel corelează (nu fără unele inadvertențe) în filosofia formelor simbolice lumea experienței senzoriale prin contemplare și lumea experienței spirituale, creată, formată de gândire, prin formele simbolice, convenționale ale limbajului. De aceea esența umană nu mai ține de superioritatea paradigmei *Homo Sapiens*, ci de superioritatea paradigmei *Homo symbolicus*. În prezent, evoluăm accelerat într-o perioadă de trecere spre o nouă paradigmă existențială: *Homo tehnologico/informaticus*,

în care *intelegența artificială* va domina funcțional habitatul biofizic și intelectual uman, fără a pătrunde, probabil, sensul și valorile vieții și a morții. Dacă frontiera semantică și valorică umană va fi egalată tehnologic/digital, viitorul omenirii va deveni incert.

BIBLIOGRAFIE

1. ARISTOTEL. *Opere în patru volume*. Vol.2. Moscova: Ed. Măsli, 1978. ISBN: A10501 064/004(01)-78.
2. BERGSON, Henry. *Introducere în metafizică*. Institutul European, 1998. ISBN: 973-586-108-9.
3. CASSIRER, Ernst. *Filosofia formelor simbolice*. [http://yancobib, ru./html](http://yancobib.ru/html), 2006, vol II.
4. CUȘCĂ, Valentin. Funcția expresivității și lumea perceptibilului. Implicații în sfera valorilor etice. În: *Conferință internațională Educația din perspectiva valorilor. Exploarări, modele, reconsiderări*, Ed. Eicon, 2024. ISBN: 978-606-49-1059-9.
5. CUȘCĂ, Valentin. *Gândirea logică și gândirea mitologică - studiu comparatist*. Chișinău: UPSC, Seria 25, vol.3, 2023. ISBN: 978-9975-46-787- 2.
6. CUȘCĂ, Valentin. *Ontologia limbajului*. Chișinău: UPSC, Seria 24, vol.3, 2022. ISBN: 978-9975-46-817-6.
7. CUȘCĂ, Valentin. *Paradigma omul - ființă simbolică în context filosofic, cultural și socio-lingvistic*. Chișinău: UPSC, 2023. ISBN: 978-9975-46-817-6.
8. DESCARTES. *Meditații metafizice*. București: Ed Cartier, 1993. ISBN: 973-9029-04-3.
9. DEVIITT, Michael, STRELNY, Kim. *Limbaj și realitate*, o introducere în filosofia limbajului. Ed. Polirom, 2000. ISBN: 973-683-500-6.
10. ECO, Umberto. *Numele trandafirului*. Iași: Ed. Polirom, 2010. ISBN: 978-973-46-1781-4.
11. ECO, Umberto. *O teorie a semnelor*. Ed. Meridiane, 2003.
12. HEGEL. *Fenomenologia spiritului*. București: Ed. IRI, 1995. ISBN: 973-96348-7-7.
13. LOCKE, John. *Eseu asupra cunoștinței umane*. Moscova: Ed, Măsli, 1985. ISBN: L. 0302010000/004(01)-85.
14. OPREA, Ioan. *Lingvistică și filosofie*. Iași: Institutul European, 1992. ISBN: 973-95671-9-3.
15. PÂRVU, Ilie. *Introducere în epistemologie*. Ediția a II-a. Iași: Polirom, 1998. ISBN: 973- 683-113-2.
16. PLATON. *Opere în trei volume*. Vol. 3. P.I, Moscova: Ed, Măsli, 1971. ISBN: 1F.p37.